

**Links en Rechts
in dialoog**
Sidi Lukkassen

uitgeverij De Nieuwe Zuil,
2020; 356 blz.; € 20,-

Het is een feit dat Links en Rechts in de media zelden met elkaar in debat gaan, laat staan in dialoog. Doorgaans geven critici er de voorkeur aan over hun ideologische tegenstander te praten. Vrijwel altijd om die in negatief daglicht te stellen – steeds vaker zelfs te demoniseren. Zodanig dat geestverwanten die met de tegenstander praten, worden *gecanceled*. Dat laatste overkwam voormalig GroenLinks-parlementariër Zihni Özdil toen hij eens breed lachend met de auteur van de voorliggende bundel op de foto ging. *Social media* ontloften en critici op links spraken er schande van.

Kennelijk wordt het steeds minder op prijs gesteld dat mensen die het ideologisch niet noodzakelijkerwijs met elkaar eens zijn, wel gewoon met elkaar in gesprek gaan. Voor Sid – we wisselen samen regelmatig van gedachten, dus ik neem de vrijheid hem bij zijn voornaam te noemen – was dat aanleiding om te onderzoeken of er iets tegen die trend valt te doen. Hij nodigde mensen, van wie hij wist dat ze met hem op een aantal punten van mening verschilden, uit om met hem daarover van gedachten te wisselen. Velen reageerden afwijzend, zo stelt hij zelf, maar er waren voldoende mensen die zich regelmatig in het publieke debat mengen die het wel een interessant experiment vonden – voldoende om een heel boek mee te vullen, zo bleek. Via *crowdfunding* stelden honderden begunstigers Sid bovendien in staat om het boek vervolgens ook te publiceren. Voordat ik iets ga zeggen over de inhoud, eerst meer over Sid zelf. Afkomstig uit een ondernemersgezin, was

hij jarenlang raadslid voor de VVD in zijn woonplaats Duiven (vlakbij Arnhem). Tot zijn teleurstelling moest hij constateren dat in deze partij steeds minder herinnerde aan het conservatief-liberale profiel van vroeger. Oud-VVD-leider Frits Bolkestein leek er de laatste der Mohikanen te zijn geweest. Inmiddels heeft hij in talloze artikelen, enkele publicaties en een proefschrift gepoogd zich rekenschap te geven van de politieke trends van de afgelopen decennia. En hij concludeert dat er buiten de links-liberale mainstream steeds minder kritische geluiden hoorbaar zijn in het publieke debat. Was er in de tijd van de Verzuiling nog sprake van opinieleiders die elkaar scherp hielden, tegenwoordig is daarvan steeds minder sprake. En zelfs op social media worden kritische geluiden steeds vaker geweerd. Het is daarom tijd voor een hernieuwde zuilvorming: critici van de huidige mainstream dienen hun eigen mediakanalen te financieren en organiseren. Om zodoende het broodnodige tegenwicht te bieden aan een dreigende politieke mainstream die grote delen van de samenleving zich niet langer vertegenwoordigt. Met enige afgunst wordt nog gekeken naar de reformatorische zuil. Zich daarbij aansluiten is echter geen optie. Veel kritische denkers behoren tot het conservatieve katholicisme of zijn, zoals Sid zelf, van huis uit helemaal niet vertrouwd met de christelijke traditie. Zowel taalveld als levensstijl van deze lichte verschildt nogal van die gebruikelijk in reformatorische kringen.

Interessant aan deze groep denkers is dat ze op eigen kracht zoeken naar een alternatief voor een postmoderne cultuur zoals die sinds de jaren '60 van de vorige eeuw langzaam bezit genomen heeft van de Westerse wereld, Nederland inclusief. Vrijheid is ingeruild voor losbandigheid, klassiek-burgerlijke waarden en normen voor moreel relativisme, wederkerigheid voor slachtofferschap, de af-en-toe broodnodige confrontaties voor de neiging toch vooral te willen deugen, vrijheid van meningsuiting voor een cancelcultuur en nationale soevereiniteit voor ondemocratisch supra-nationalisme.

Over die thema's gaan ook de gedachteswisselingen die Sid heeft met een zeer gemêleerd gezelschap aan denkers en politici. Zo discussieert hij met Jan Cornillie van de Vlaamse SPA, over de cultuur die nodig is om een minimum aan solidariteit in onze samenlevingen te garanderen. Met de Gentse hoogleraar Maarten Boudry en de Vlaamse conservatief Othman el Hammouchi kruist hij de degens over de vraag in hoeverre de islam bedreigingen zijn voor onze cultuur. Met VVD-kamerlid Jan Middendorp wisselt hij van gedachten over de inperking van de vrijheid van meningsuiting door giganten als Google, Facebook en Twitter, en de invloed daarvan op publieke meningsvorming. Met de vrouwelijke imam Salima el Musalima deelt hij de zorgen over de toekomst van de vrijheid van meningsuiting. Met historicus Anton Jäger en cultuurondernemer Chris van de Ven verschilt hij van mening over de vraag of politiek en media gedomineerd worden door links-liberale elites en of conservatieven daarbij worden uitgesloten.

Met studente en columniste Sujet Shams lijkt Sid het eens te zijn dat het dragen van een boerka ook in het Westen geen eigen keuze is van vrouwen, maar iets dat hen door radicaliserende elementen binnen de islam wordt opgelegd. Met voormalig SP-senator Ronald van Raak debateert hij over vrijheid en de rol die kennis, de vrije markt en de staat daarbij dient te worden toegekend. Met historicus Peter Lamberts wisselt hij van gedachten over de spanning tussen exclusieve waarheidsclaims en de noodzaak tot compromissen in de politiek. Met ondernemer en criticus Kris Flores lijkt hij het eens dat er sprake is van een toenemende polarisatie tussen de burgerlijke middenklasse als hoeksteen van de samenleving enerzijds en elites die ondermijnende krachten vrij spel laten anderzijds. Zowel met de hervormde predikant Henk-Jan Prosman als de katholieke ICT-expert en vertaler Erwin Wolff komt het tot een stevige confrontatie over de toegevoegde waarde van het christelijk geloof voor de samenleving vroeger en nu – iets waar Sid niet bepaald van overtuigd lijkt te zijn. Maar die

bijdragen lijken me aanleiding te geven voor een diepgaander debat. Een aanzet daartoe biedt de prachtige gedachteswisseling met de wijsgeer Peter van Duyvenvoorde. Daar blijkt Sid een heel eind met zijn opponent te kunnen meegaan in de gedachte dat een cultuur die zich uitsluitend baseert op de rede – en geen ruimte laat voor het transcendente – geen toekomst heeft.

Beiden staan ze uiterst kritisch tegenover het rationalisme van de Verlichting. Openheid voor God, het goede, ware en schone zijn van levensbelang. De ervaring daarvan dient je echter gegeven te worden, je kunt er niet over beschikken, stelt Van Duyvenvoorde terecht. Sid blijkt voor een dergelijke bewering niet ongevoelig. Tekennend is dat hij zijn discussiepartner hier het laatste woord gunt. Hetzelfde geldt voor zijn mooie gedachteswisseling met politiek filosoof Berend van Daems over Kierkegaard en de dilemma's van toegeven aan de passies van het moment, ook als dat ten koste gaat van een wat minder enerverende relatie met je huidige vrouw. Berend pleit met Marcel Proust voor vasthouden aan de vreugde van gedeelde herinneringen.

Sid blijkt steeds opnieuw een gepassioneerd denker die zijn eigen opvattingen met verve uitdraagt. Daarbij worden een veelheid aan filosofische beschouwingen steeds opnieuw afgewisseld met een stortvloed aan feiten. Soms trekt hij zijn conclusies wel heel erg snel. Maar zolang er in het debat ook ruimte is voor tegenspraak is dat natuurlijk geen probleem. Sid is zondermeer een zelfstandig denker, met regelmatig uiterst prikkelende analyses van de wereld waarin wij leven. Iemand die ook ons graag uitdaagt om vanuit de christelijke traditie met antwoorden te komen die nu eens niet meegaan met de postmoderne geest van de tijd zoals zich die ook van veel christenen heeft meester gemaakt.

HvdB